

situne dei

Årsskrift för
Sigtunaforskning
2010

In honorem Sten Tesch

English Summaries

Redaktion:
Rune Edberg och Anders Wikström
Engelsk översättning och språkgranskning:
Christina Reid

Utgiven av Sigtuna Museum
ISSN 1653-8498

Gravmonumentet på museets tomt

– en viktig pusselbit till förståelsen av tidigkristna begravningar i Uppland

Cecilia Ljung

Under en arkeologisk förundersökning på Sigtuna Museums tomt sommaren 2008 påträffades ett gravmonument i sandsten (Wikström, Ljung & Kjellström 2009).

Det utgjordes av en rektangulär liggande häll samt två gavelhällar (*fig. 1*). Gavelhällen i gravens fotände hade en triangulär form. Endast ett mindre fragment av gavelhällen i gravens huvudände var bevarad men sannolikt har denna haft en liknande utformning. Den liggande hällen var grovt huggen medan den triangulära gavelhällen hade fint bearbetade kanter. Samtliga hällar saknade såväl ornamentik som inskrifter. Under lockhällen vilade en äldre kvinna som jordfästs i en tråkista.

Det nyfunna gravmonumentet har flera beröringspunkter med tidigkristna gravmonument, så kallade Eskilstunakistor, vilka främst påträffats i landskapen söder om Mälaren.¹ Denna artikel utgår från gravmonumentet på museets tomt och diskuterar detta i relation till gravvårdar på tidiga kristna begravningsplatser i Uppland samt i förhållande till de tidigkristna gravmonumenten i Götalandskapen.

Fyndomständigheter och datering

På museets tomt har ruinerna efter en stenkyrka undersökts vid flera tillfällen (se Tesch 2001; Ros 2001:176ff och där anf. litt.). Kyrkan revs sannolikt redan under sent 1200-tal och dess namn är därför inte känt (Tesch 2001:12ff). Vid förundersökningen 2008 frilades delar av den norra kyrkomuren och dessutom påträffades ett parti av vad som sannolikt utgjort grundmuren till kyrkans norra korsarm (Wikström, Ljung & Kjellström 2009:17f). Gravmonumentet var beläget intill kyrkans norra grundmur och alldeles väster om korsarmen (*fig. 1 och 2*). De stratigrafiska förhållandena visade emellertid att gravmonumentet var äldre än stenkyrkan då det täcktes av ett byggnationslager som bildats när stenkyrkan uppfördes (Wikström, Ljung & Kjellström 2009:13). Det faktum att gravmonumentets orientering avviker något från nordmurens öst–västaxel stöder ytterligare iakttagelsen att det tillhört en äldre begravningsplats. Även vid tidigare undersökningar på museets tomt har gravar anlagda i en avvikande riktning påträffats. Dessa tillhör

också tidsskedet före stenkyrkobygget (Tesch 2001:19f).

Sannolikt har denna äldre generation gravar orienterat sig efter en träkyrka men några säkra spår av en sådan har dock inte hittats. Bygget av stenkyrkan anses ha påbörjats i slutet av 1000-talet (Tesch 2001:16; jfr dock Ros 2001:191ff; 2009:202). Detta ger en främre tidsgräns för gravmonumentets datering till omkring 1100. Kyrkogården, vilken gravmonumentet tillhört, är anlagd på den förmodade kungsgårdstomten. Sten Tesch argumenterar för att bebyggelsen avhystes i samband med att biskopssätet i Sigtuna inrättades år 1060 och han knyter den förmodade träkyrkan liksom den yngre stenkyrkan till biskopstolen (Tesch 2001:16ff). Kyrkans funktion som domkyrka är emellertid omdiskuterad (se Ros 2001:177ff, Ros 2009:201ff). Om hypotesen att kyrkogården grundlades kring 1060 stämmer sätts en bakre tidsgräns för gravmonumentets tillblivelse. Detta ger en trolig datering till 1000-talets andra hälft. Samtidigt kan det inte uteslutas att en kristen gravplats inrättades redan tidigare, kanske i anslutning till kungsgårdsbebyggelsen. Men de relativt omfattande kulturlagren från de äldre bebyggelsefaserna som föregår kyrkogården gör att dateringen inte kan dras tillbaka avsevärt i tid.

Beröringspunkter med andra tidigkristna gravmonument

Som nämndes inledningsvis har gravmonumentet på museets tomt flera likheter med tidigkristna gravmonument. Denna form av gravvårdar uppmärksammades först under början av 1900-talet av arkeologen Sune Lindqvist genom ett fynd av ornerade hällar i Eskilstuna (Lindqvist 1915). Lindqvist sammanfogade dessa till en ovan jord stå-

ende kista (Sö 356) vilken ursprungligen bestått av fem delar: två gavelhällar, två sidohällar och en lockhäll, den senare saknades dock i fyndet från Eskilstuna (*fig. 3*). De tidigkristna gravmonumentens utformning har emellertid varierat och enkla liggande hällar med eller utan gavelhällar har också förekommit. Troligen har dessa enklare utföranden varit vanligare (Ljung 2009; se även rekonstruktionsförslag i Neill & Lundberg 1994:148, *fig. 2a*).

De allra flesta fynden av tidigkristna gravmonument har framkommit i anslutning till kyrkor och kristna institutioner. Ofta har de påträffats inmurade i byggnaderna eller återanvända i yngre medeltida gravkistor. Endast undantagsvis har denna form av gravmonument undersökts *in situ*, vilket gör fyndet i museets trädgård synnerligen intressant. Vid några tillfällen har gravläggningar under tidigkristna gravmonument dock berörts av arkeologiska utgrävningar, bland annat vid S:t Martins kyrka i Skänninge och i Klosterstad, båda i Östergötland (Wallenberg 1984; Hedvall & Gustavson 2001; Hedvall 2007). I S:t Martin utgjordes gravmonumentet av två bredvid varandra liggande hällar, vid den ena av dem fanns spår av två gavelhällar (*fig. 4*). Gravmonumentet i Klosterstad hade skadats av en yngre begravning, men vid dess bevarade kortsida påträffades delar av en gavelhäll (Hedvall & Gustavson 2001:150; Hedvall 2001:223).

Till skillnad från dessa östgötska exempel, liksom de tidigkristna gravmonumenten i allmänhet, saknar det nu undersökta gravmonumentet i Sigtuna både ornamentik och runinskrift som omtalar vem som bekostat gravvården samt hans/hennes relation till den gravlagda. Det kan dock inte uteslutas att sandstenshällarna varit bemå-

Fig. 1. Gravmonumentet under utgrävning. I förgrunden anas den skadade gavelhällen vid gravens huvudända. Artikelförfattaren sitter på stenar tillhörande grundmuren till kyrkans norra korsarm. Foto Sigtuna Museum.

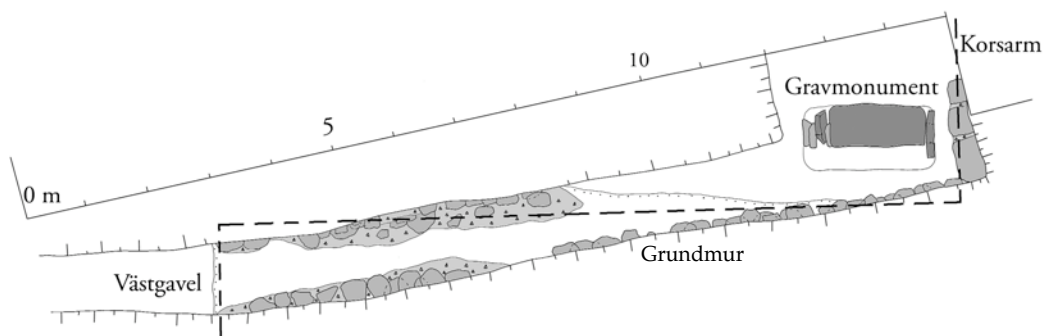

Fig. 2. Plan som visar gravmonumentets läge i förhållande till stenkyrkans norra korsarm och grundmur.

lade. Från Vreta kloster finns en slipad sidohäll utan huggen ornamentik som vid fyndtillfället bar spår av målad växtornamentik (Curman 1932:148). Utförandet av gravmonumentet i museets trädgård, i form av konstruktionen med den enkla liggande lockhällen och de två gavelhällarna, har tydliga paralleller till gravmonumenten i exempelvis S:t Martin och Klosterstad. Liksom i S:t Martin vilade lockhällen på en rad med småstenar (Wikström, Ljung & Kjellström 2009:8, fig. 3 och Wallenberg 1984, fig. 235:23a).

Den gängse dateringen av de tidigkristna gravmonumenten placerar dem i 1000-talet, vanligen i århundradets mitt eller andra hälft (se t ex Lindqvist 1915:100; Curman 1932:151; Wideen 1955:179; Neill & Lundberg 1994; Wilson 1995:202; Lundberg 1997:31; Wienberg 1997:198f; Gräslund 2002:53; jfr dock Svärdröm 1958–70:LV). Analyser av ornamentiken på de tidigkristna gravmonumenten i Östergötland visar dock på något tidigare dateringar än vad som tidigare föreslagits och en vidare kronologisk spridning (Ljung 2009 och i tryck). Tidfästningen av gravmonumentet på museets tomt till andra hälften av 1000-talet faller således inom den period som de tidigkristna gravmonumenten uppfördes. Det tycks även i likhet med de östgötska gravmonumenten tillhöra tidsskedet före stenkyrkobyggandets början (se Ljung 2009 och i tryck).

Landskapet utan tidigkristna gravmonument?

Om man ser till spridningskartor som gjorts över de tidigkristna gravmonumentens utbredning brukar området norr om Mälaren utgöra en vit fläck (jfr Neill och Lundberg 1994:150, fig. 3, även Ersgård 2006:98).

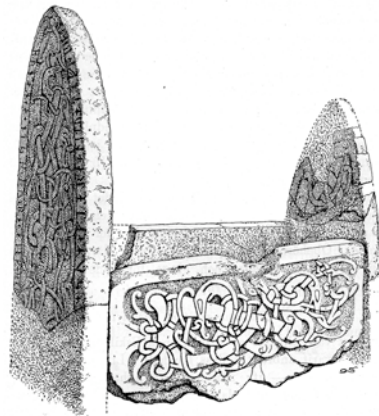

Fig. 3. Den av Sune Lindqvist rekonstruerade Eskilstunakistan. Ur Lindqvist 1915.

Fyndplatserna koncentreras till Östergötland och Västergötland men förekommer även i Södermanland, Småland, Närke och på Öland. Denna bild är dock något missvisande och är beroende av vad som definieras vara en "Eskilstunakista" eller ett tidigkristet gravmonument.

De tidigkristna gravmonumenten knyter an till runstenstraditionen både genom runinskrifternas utformning och ornamentikens uppbyggnad och jag har i andra sammanhang argumenterat för att båda typerna av monument bör betraktas som variationer av samma tradition (Ljung 2009 och i tryck). Inom Östergötland kan man även belägga en tidsmässig överlappning och en viss period av samexistens mellan runstenar och tidigkristna gravmonument. Övergripande skillnader föreligger dock mellan dessa monument i fråga om placering, materialval och ristningsteknik. Runstenarna restes ute i landskapet som minnesstenar över döda släktingar och vänner medan gravmonumenten uppfördes på kristna begravningsplatser och de fungerade både som gravvårdar och minnesmärken. Gravmonumenten tillverkades oftast av kalksten me-

Fig. 4. De två gravhällarna från S:t Martin i Skänninge. Ur Wallenberg 1984.

dan en majoritet av runstenarna är huggna i gnejs eller granit. Ornamentiken på gravmonumenten är många gånger utförd i relief medan runstensornamentiken byggs upp av konturlinjer.² Istället för att betrakta dessa förhållanden som fasta likheter och skillnader mellan två avgränsade kategorier av källmaterial menar jag att de bör uppfattas som uttryck för kontinuitet och förändring inom samma tradition där olika komponenter omformas under 1000-talet.

Till diskussionen om förekomsten av tidigkristna gravmonument i Uppland bör därför även de uppländska sandstensrunstenarna föras. Upplands äldre runstenar är främst utförda i gnejs eller granit, men från mitten av 1000-talet kan ett ökat användande av sandsten beläggas (Hagenfeldt & Palm 1996:27ff). Jämfört med runstenar i gnejs och granit har sandstensrunstenarna en starkare koppling till kristna miljöer vilket gör att de sannolikt ska betraktas som kyrkogårdsmonument (Palm 1992:124ff; Hagenfeldt & Palm 1996). Formuleringen *hér liggr*, en efterbildning av latinets *hic iacet*, på två sandstensrunstenar från Husby-Lyhundra och Malsta (U 541, U 599) visar att de även fungerat som gravmarkörer.³ Sandstensrunstenarna i kyrkomiljöer kan

därigenom förstås som en motsvarighet till de tidigkristna gravmonumenten i Göta-landskapen (Hagenfeldt & Palm 1996). Dock är sandstensrunstenarna främst utförda i sena ornamentikstilar som hör hemma i slutet av 1000-talet och i 1100-talets början. De har därmed en något senare kronologisk tyngdpunkt än gravmonumenten i landskapen söder om Mälaren (jfr Ersgård 2006:92f).

Materialvalet tycks således markera en omdaning i runstenstraditionen genom att monument i sand- och kalksten tydligare kan knytas till tidiga kristna begravningsplatser. Förändringarna tar sig dock regionala uttryck. I Uppland fortsätter runstensresandet, men ett nytt material, sandsten, introduceras och används i en ny kontext. I exempelvis Östergötland slutar man successivt att resa runstenar i granit för att istället uppföra gravmonument i kalksten.

Belägg för tidigkristna gravmonument i norra Mälardalen

Det finns förutom de resta sandstensrunstenarna även belägg för andra former av monument, främst liggande hällar, som kan knytas till de tidiga kristna begravningsplatserna i området norr om Mälaren. I Stora

gatan i Västerås, på platsen för S:t Nicolai-kyrkan, har en lockhäll med runinskrift och ornamentik bestående av ett rundjur påträffats (Vs 12). I Uppland förekommer stavkorsprydda gravhällar med runinskrift i kyrkorna i Spånga (U 64), Odensala (U 440) och i Norrsunda (U 413). U 64 och U 413 utgörs av trapetsoida sandstenshällar medan U 440 är en rektangulär granithäll (fig. 5). Möjligen har den nu förkomna stenen U 105 från Eds kyrka utgjort en gravhäll av samma typ som de i Spånga, Odensala och Norrsunda.

I Spånga kyrka finns även en gravhäll utan inskrift. Den är utförd i samma material, har samma form och är ornerad på ett likartat sätt som den runristade gravhällen U 64 vilket gör att de bör härröra från samma tid (Jansson & Wessén 1943–46:90). Ett mindre korsristat sandstensfragment från Spånga kyrka kan möjligen ha utgjort en del av ett gravmonument (U NOR 2000:36). Två förkomna fragment från Norrsunda (U 417) och Odensala (U 441) har eventuellt tillhört gravhällar, detta är emellertid mycket osäkert. Från Malsta kyrka, fyndplatsen för den ovan omtalade runstenen med formuleringen *hér liggr* (U 559), finns ett korsristat sandstensfragment som sannolikt kommer från en liggande gravhäll (U 564). I detta sammanhang bör även gravkistan (U Fv1959:196) från Hammarby kyrka nämnas. Längs kistans smalsida löper en runinskrift och på dess ovansida finns ett romanskt kors i relief.⁴ Flera skilda indikationer visar således på förekomst av gravmonument på kristna begravningsplatser även i norra Mälardalen.

Gravmonument vid S:t Per och kyrkogården på museets tomt

Efter denna korta exposé vänder vi åter blicken mot Sigtuna. Från staden finns några runristade fragment från tidigkristna gravar, däribland en trapetsoid lockhäll (U 398) från S:t Pers kyrka som bär rester av en runinskrift och ett ristat kors. Utförandet påminner om de stavkorsprydda hällarna i Spånga, Norrsunda och Odensala kyrkor. Ytterligare en korsristad sten (U 396), dock utan inskrift, kan knytas till S:t Pers kyrka. Sannolikt rör det sig om en gravhäll. Korsformen på hällen har motsvarigheter på flera runstenar vilket visar att den tillkommit under samma period som runstensresandet (Jansson & Wessén 1943–1946:175). Från stadsområdet i Sigtuna finns dessutom ett stort antal ristade sandstensfragment. I detta material skulle det kunna dölja sig delar som kan ha ingått i runristade gravmonument (Hagenfeldt & Palm 1996:69).

Vid en vattenledningsgrävning i Sigtuna år 1925 undersöktes ett flertal gravar under Lilla torget öster om museitomten (Arbman och Floderus 2005; se även Floderus 1927:264f). En av gravarna täcktes av en korsristad gravhäll och en annan av en sandstenshäll utan ornamentik. I likhet med lockhällen från det nyligen undersökta gravmonumentet på museets tomt var dessa sandstenshällar något oregelbundna till formen. Sannolikt tillhörde gravarna under Lilla torget samma kyrkogård som gravmonumentet i museets trädgård. Förekomsten av gravgåvor vid Lilla torget anknyter till ett förkristet gravskick vilket tyder på en tidig datering av gravläggningarna (Floderus 1927:265; se även Wikström, Ljung & Kjellström 2009:18, fig. 15). Detta talar för att gravarna under Lilla torget i likhet med

Fig. 5. Gravhäll (U 440) från Odensala. Ur UR.

det nu undersökta gravmonumentet tillhör skedet innan stenkyrkan byggs.

Enighet råder om att stenkyrkobygget i Sigtuna inleddes vid 1100-talets början, däremot går åsikterna isär när det gäller vilka funktioner kyrkorna haft (Bonnier 1987:19ff, 2004:32ff och där anf. litt.). Både kyrkan på museets tomt och S:t Per har pekats ut som biskopskyrkor och på båda platserna kan en kunglig närvaro anas (se t ex Redelius 1975; Tesch 2001; Ros 2001). Förekomsten av gravmonument i sandsten vid dessa kyrkor tyder på att gravplatserna redan i ett tidigare skede intagit en särställning.

Det är svårt att uttala sig om hur vanligt det har varit med gravmonument tillverkade av huggna sandstenshällar utan ornamentik och runinskrift. Majoriteten av fragmenten från tidigkristna gravmonument har som tidigare nämnts framkommit i sekundära kontexter och uppmärksammats just på grund av runorna och de ornamentala utförandena. Chansen att oörnerade gavel- och lockhällar skulle uppmärksammas om de inte påträffades *in situ* är därmed liten. En intressant parallell till gravmonumentet på museets tomt är den nyligen undersökta tidigkristna kyrkogården i Lännäs i östra Närke. Där påträffades flera kistliknande konstruktioner som utgjordes av avlånga stenpackningar. Vid en av dessa fanns en bevarad gavelhäll med avfasade hörn. I likhet med gravmonumentet på museets tomt

saknade gavelhällen inskrift. Den gravlagda var en äldre kvinna som fått med sig en kniv, en pärla och ett mynt daterat till 1002–1004 (information från Martin Edlund via e-post 2009.09.07). Det kan givetvis diskuteras huruvida dessa konstruktioner bestående av icke-ornerat stenmaterial kan jämföras med runristade gravmonument dekorerade med djur- eller växtornamentik söder om Mälaren. Jag menar att de utifrån datering, form, materialval och fyndkontext bör uppfattas som varianter på samma tema.

Paralleller till gravmonumentet på museets tomt finns som framgått även i Uppland. Beaktansvärt är att den triangulära formen på gravmonumentets bättre bevarade gavelhäll återfinns bland sandstensrunstenar (se t ex U 382 från Sigtuna samt U 549 och U 555 från Husby-Lyhundra kyrka). Inskrifterna med pluralformen *steina* på ett antal uppländska sandstensrunstenar antyder att de har tillhört monument som bestått av flera delar, exempelvis parstenar. Majoriteten av dessa har påträffats i kyrkomiljöer och utgörs av tuktade stenar utförda i sena ornamentikstilar. Hagenfeldt och Palm föreslår därför att dessa skulle kunna ha fungerat som gavelhällar vid liggande lockhällar (Hagenfeldt & Palm 1996:59). Detta är emellertid ovisst, men att parstensmonument i sin utformning alluderar till gavelhällar, vilket redan föreslogs av Sune Lindqvist (1915:91), förefaller rimligt.

Ett varierat kristet gravskick i Uppland under 1000-talet

Beläggen för liggande gravhällar är trots allt ganska få i Uppland. Dessa förekommer inom ett relativt begränsat område i och kring Sigtuna (kyrkogården vid museets tomt, S:t Per, Odensala och Norrsunda kyr-

kor) samt i Malsta, Spånga och möjligen i Ed. Samtidigt måste man beakta sandstensrunstenarna i kyrkogårdsmiljö när man diskuterar förekomsten av tidigkristna gravmonument. På de flesta kyrkplatserna där liggande gravhällar har påträffats finns även sandstensrunstenar. De olika typerna av monument uppträder således både på samma plats och inom samma område. Det har konstaterats att sandstensrunstenarna har en starkare koppling till Attundaland, där det finns många kyrkor med ett flertal sandstensrunstenar. Från runstensområdet i Tiundaland är endast enstaka belägg kända (Palm 1992:127). Intressant är att förekomsten av olika former av kyrkogårdsmonument sammanfaller med spridningsbilderna för de äldsta uppländska runstenarna. Utbredningen av de oornerade runstenarna, vilka ofta har långa inskrifter och ristade kors, begränsas just till Attundaland (Källström 2007:54). Gravmonument och sandstensrunstenar förekommer således inom just det område där runstenstraditionen i Uppland först introducerades under tidigt 1000-tal.

Runstenar och gravmonument var under 1000-talet i Uppland delvis parallella företeelser. Att runstensresande och gravläggning på kyrkogården ingalunda utesluter varandra, utan snarare är sammanlänkade fenomen, visar inskriften på den nu förkomna runstenen från Bogesund (U 170). Runstenen tycks utifrån av avbildningen kunna tillskrivas Pr 3 (Gräslund 1991a, 1992) vilket pekar mot en datering till 1000-talets mitt. Inskriften lyder: *Gunne och Åsa läto resa denna sten och valv efter Önd(?), sin son. Han dog på Ekerö(?). Han är begravnen på kyrkogården. Fastulv ristade runorna. Gunne reste denna stenhäll.*

Runstenen är således rest efter Önd som gravlagts på kyrkogården. Men det omtalas även att Gunne och Åsa lät göra ett valv (*hvalf*). *Hvalf* förekommer i ytterligare två svenska runinskrifter från 1000-talet⁵, nämligen på två lockhällar i Hovs kyrka i Östergötland (Ög 240 och Ög HOV12;21, jfr även X UaFv1914;47, Berezanj). *Hvalf* tycks beteckna olika former av gravhällar och kistkonstruktioner och var en novation som förmodligen infördes i samband med de nya monumentformerna (Palm 1992:235f). Det *hvalf* som omtalas i inskriften på Bogesundsstenen syftar sannolikt på ett gravmonument under vilket Önd fått sin sista vila.

Runinskrifter och förekomst av gravmonument i kyrkogårdsmiljö visar att det anläggs kristna begravningsplatser i Uppland under loppet av 1000-talet. Direkta belägg för träkyrkor är emellertid få (se Bonnier 2004:30, fig. 13) och det är en öppen fråga hur dessa tidiga kristna gravplatser varit utformade. Samtidigt med att nya kristna gravplatser instiftades fortsatte bruket av de gamla gårdsgravfälten, även i de södra delarna av landskapet. Flera uppländska gravfält vittnar om att familjen på gården fortsatt av begrava sin döda på ättebacken trots att de var kristna (se t ex Gräslund 1991b; Andersson 2005). Denna sedvänja pågick en bra bit in på 1100-talet, det vill säga fram till den tid då man började bygga stenkyrkor på landsbygden. Lars Ersgård menar att det sena bruket av de gamla gårdsgravfälten motsäger att kristna begravningsplatser inrättades så tidigt som under 1000-talet. Han vill därför senarelägga dateringarna av sandstensrunstenarna till tiden för stenkyrkobygget på landsbygden (Ersgård 2006:92f). Istället för att betrakta kristna gravplatser och gravläggningar vid de äldre gravfälten

som oförenliga företeelser menar jag att sandstensrunstenar, gravmonument, kyrkogårdar och det kristna bruket av gårdsgravfälten sammantaget visar på förekomsten av plurala uttryck inom den kristna begravningstraditionen under denna period. Fyndet av gravmonumentet på museets tomt är ännu en viktig pusselbit till förståelsen av hur tidigkristna begravningar kunde gestaltas i Uppland under 1000-talet.

Noter

- 1) Med tidigkristna gravmonument avses lockhällar, sidohällar och gavelhällar med runstensornamentik (i Ringerike- eller Urnesstil) och/eller runinskrifter som följer samma formuler som inskrifterna på de senvingatida runstenarna. Benämningen kan ses som en synonym till det mer spridda begreppet Eskilstunakista (Ljung i tryck, se även Lindqvist 1915; Neill & Lundberg 1994: 146f).
- 2) Många undantag finns från dessa generella tendenser. På Gotland och Öland där berggrunden utgörs av kalksten är flertalet runstenar tillverkade av kalksten. Även Gästrikland avviker eftersom runstenar i sandsten dominerar (Hagenfeldt & Palm 1996:13f). Det förekommer även runstenar med ornamentik utförd i relief, främst gäller detta dock runstenar i sandsten (se Hagenfeldt & Palm 1996:54f).
- 3) I detta sammanhang bör även granithäll U 184, Össeby ödekyrka, nämnas. Den bär inskriften "Här ligger Huskarl". Det är oklart om stenen varit rest eller om den utgjort en ligande häll.
- 4) I Uppland finns ytterligare några svårbestämda fragment samt runristade gravhällar vilka inte nämnts i ovanstående genomgång. Det rör sig om ett fragment av en sandstenshäll (U ATA2999/50) från Skederids kyrka vilken i samnordisk runtextdatabas (<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>) upptas som gravhäll. Fragmentet skulle lika gärna kunna vara en del en rest sten och omnämns även så hos Hagenfeldt & Palm (1996:109). U Fv1971:213, ett korsristat granitfragment från Hammarby kyrka är också upptagen som gravhäll i samnordisk runtextdatabas. Fragmentet skulle lika gärna kunna vara en del av en rest korsristad sten (uppgift från Magnus Källström via e-post 2009.09.04). Gravhällen med runinskrift på latin i Ekerö kyrka (U 15) och de runristade gravhällarna från Långtora kyrka (U 799) och Funbo kyrka (U 989) tillhör sannolikt ett något senare tidsskede.
- 5) Hvalf förekommer annars främst på medeltida monument (Palm 1992:234 f).

Referenser

- Andersson, G. 2005. *Gravspråk som religiös strategi. Valsta och Skälby i Attundaland under vikingatid och tidig medeltid*. Stockholm.
- Arbman, H & Floderus, E. 2005. *Vattenledningsgrävningen i Sigtuna 1925*. Arkeologisk rapport, redigerad och med en inledning av R. Edberg. Sigtuna.
- Bonnier, A. C. 1987. *Kyrkorna berättar. Upplands kyrkor 1250–1350*. Uppsala.
- Bonnier, A. C. 2004. *Medeltidens kyrkor. Uppland. Landskapets kyrkor*. Forskningsprojektet sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Red. I. Sjöström & U. Spörng. Stockholm.
- Curman, S. 1932. Kristna gravmonument från 1000-talet funna i Vreta kloster. *Arkeologiska studier tillägnade H.K.H. kronprins Gustaf Adolf*. Red. N. Edén. Stockholm.
- Ersgård, L. 2006. Dödens berg och Guds hus – förfäderskult, kristnande och klostret i Alvastra i den tidiga medeltidens Östergötland. *Helgonets boning. Studier från forskningsprojektet "Det medeltida Alvastra"*. Red. L. Ersgård & M. Holmström. Stockholm.

- Floderus, E. 1927. En gilleskyrka i Sigtuna? *Fornvännen* 22.
- Gräslund, A.-S. 1991a. Var begravdes de första kristna? *Kyrka och socken i medeltidens Sverige*. Red. O. Ferm. Stockholm.
- Gräslund, A.-S. 1991b. Runstenar. Om ornamentik och datering. *Tor* 23.
- Gräslund, A.-S. 1992. Runstenar. Om ornamentik och datering II. *Tor* 24.
- Gräslund, A.-S. 2002. De senvikingatida runstenarna i Jönköpings län – deras ornamentik och datering. *Om runstenar i Jönköpings län. Småländska kulturbilder* 2002. Red. J. Agertz & L. Varenius. Jönköping.
- Hagenfeldt, S. E. & Palm, R. 1996. *Sandstone Runestones. The use of sandstone for erected runestones*. Stockholm.
- Hedvall, R. 2001. Clastadh rundkyrka. *Hemmet – Trakten – Världen. Arkeologi i Östergötland*. Red. A.-C. Feldt et al. Linköping.
- Hedvall, R. 2007. Kyrkorna i Klåstad. *Människors rum och människors möten. Kulturhistoriska skisser. Berit Wallenbergs Stiftelse* 50 år. *Vetenskapligt symposium på Nationalmuseum 14 november 2005*. Red. A. Perlinge. Stockholm.
- Hedvall, R. & Gustavson, H. 2001. Rundkyrkan i Klosterstad – en presentation av ett pågående projekt. *Fornvännen* 96.
- Jansson, S. B. F. & Wessén, E. 1943–46. = UR
- Källström, M. 2007. The Rune-stone Fragment from Finsta in Skederid. – The Oldest Rune-stone with Long-branch Runes in the Mälare Valley? *Cultural interaction between east and west. Archaeology, artefacts and human contacts in Northern Europe*. Red. U. Fransson et al. Stockholm.
- Lindqvist, S. 1915. *Den helige Eskils biskopsdöme. Några arkeologiska vittnesbörd om den kristna kyrkans första organisation inom mellersta Sverige*. Stockholm.
- Ljung, C. 2009. Västra slättbygden under övergången mellan vikingatid och tidig medeltid – en diskussion utifrån runstenar och tidigkristna gravmonument. *Skuggor i ett landskap. Västra Östergötlands slättbygd under järnålder och medeltid. Resultat av ett tvärvetenskapligt projekt*. Red. A. Kaliff.
- Ljung, C. i tryck. Runstenar och tidigkristna gravmonument. Borgare, bröder och bönder. *Arkeologiska perspektiv på Skänninges äldsta historia*. Red. R. Hedvall.
- Lundberg, S. 1997. *Gravmonument i sten från sen vikingatid och äldre medeltid i Västergötland*. Uppsatser från Historiska institutionen i Göteborg nr 7. Göteborg.
- Neill, T. & Lundberg, S. 1994. Förnyad diskussion om ”Eskilstunakistorna”. *Fornvännen* 89.
- Palm, R. 1992. *Runor och regionalitet. Studier av variation i de nordiska minnesinskrifterna*. Runrön 7. Uppsala.
- Redelius, G. 1975. *Sigtunastudier. Historia och byggnadskonst under äldre medeltid*. Stockholm.
- Ros, J. 2001. *Sigtuna. Staden, kyrkorna och den kyrkliga organisationen*. Uppsala.
- Ros, J. 2009. *Stad och gård. Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid*. Uppsala.
- Sö, SÖR = *Södermanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. *Sveriges runinskrifter*. Band 3. Stockholm 1924–1936.
- Svärdström, E. 1958–1970. = VGR
- Tesch, S. 2001. Olof Palme, S:t Gertrud och Sigtunas medeltida kyrkotopografi. *Biskopen i museets trädgård. En arkeologisk gåta*. Red. S. Tesch & R. Edberg. Sigtuna.
- U, UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av E. Wessén och S. B. F. Jansson. *Sveriges runinskrifter*. Band 6–9. Stockholm 1940–1958.

VGR = *Västergötlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av E. Svärdström. Sveriges runinskrifter. Band 5. Stockholm 1958–970.

Wallenberg, B. 1984. *Grav under runhällar i Skänninge*. Stockholm.

Wessén, E. & S. B. F. Jansson. 1943–46. = UR

Wideen, H. 1955. *Västsvenska vikingatidsstudier. Arkeologiska källor till Vänerområdets kulturhistoria under yngre järnålder och äldre medeltid*. Göteborg.

Wienberg, J. 1997. Eskilstunamonumenter i Västergötland. *Fornvännen* 92.

Wikström, A, Ljung, C & Kjellström, A. 2009. *Rapport arkeologisk förundersökning. S:t Gertrud 3, 2008*. Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museum nr 39. Sigtuna.

Wilson, D. M. 1995. *Vikingatidens konst. Sigtunas svenska konsthistoria*. Bd 2. Lund.

Ög, ÖGR = *Östergötlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate. Sveriges runinskrifter. Band 2. Stockholm 1911–1918.

Samnordisk runtextdatabas:

<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>

Martin Edlund, Arkeolog vid Riksantikvarieämbetet UV mitt. E-post 2009.09.07.

Magnus Källström, Forskare inom runologi vid Riksantikvarieämbetet. E-post 2009.09.04.

Summary

An archaeological excavation undertaken in the garden of Sigtuna Museum in 2008 uncovered an early Christian grave monument made of sandstone. It consisted of an undecorated rectangular lid slab without inscriptions, and two triangular gable slabs. The grave monument was found *in situ* and has been dated to the phase preceding the stone church and thus most probably originates from the second half of the 11th century.

The sandstone monument in Sigtuna has several characteristics in common with early Christian grave monuments, so called Eskilstuna cists. This article focuses on the Sigtuna monument and discusses its relation to other sepulchral monuments in Uppland and to early Christian grave monuments in the provinces south of Lake Mälaren.